

Sajó Zalán

„Szívvel és lélekkel kell írni...”

Martin Andersen Nexø Magyarországon*

Martin Andersen Nexø, az akkor már idős dán író neve hirtelen vált ismertté Magyarországon a második világháború után. Nexø régóta baráti viszonyt ápolt kelet-európai kommunista politikusokkal, köztük Rákosi Mátyással. Számos utazást tett a Szovjetunióban, ill. az NDK-ban is, ahol végül letelepedett. Egy ízben Budapestre is ellátogatott, amiről a magyar sajtó részletesen beszámolt. Művei közül többet is lefordítottak magyarra. Leghíresebb regényének, a *Ditte Menneskebarn*nak tizenhárom magyar nyelvű kiadása jelent meg, az utolsó már a rendszerváltozás után.

Kulcsszavak:

Martin Andersen Nexø, naturalizmus, realizmus, dán irodalom, kommunista irodalom, fejlődésregény

Előszó

Ha a dán irodalomra gondolunk, a legtöbbünknek Hans Christian Andersen jut az eszébe. A világ nem nagy epikus művei miatt emlékszik rá, mint a *Rögtönző* vagy az *Lykke Per*, hanem a gyermekeknek írt romantikus meséinek köszönhetően. Az egész világon ismerik *A kis gyufaáruslányt* vagy a *Rút kiskacsát*. Ezek a mesék Magyarországon is népszerűek, sőt olvasottabbak, mint a Grimm fivérek vagy La Fontaine meséi. Számos más író is világhírnévre tett szert. Szintén a romantika nagy alakja Søren Kierkegaard, a híres író és filozófus. Meg kell még említenünk Georg Brandest, a modern áttörés előfutárát és Nietzsche felfedezőjét. Henrik Pontoppidan a klasszikus modernség, Karl Adolph Gjellerup pedig a modernizmus írójaként részesült az irodalmi Nobel-díjban. A legismertebb dán író nő Karen Blixen, aki a *Volt egy farmom Afrikában* című regényével lett közismert Magyarországon. A kortársak közül Janne Teller nevét érdemes kiemelni, aki a *Semmi* című könyvével vált világhírűvé.

Van azonban egy név, mely sem a dán, sem a külföldi olvasóknak nem jutna eszébe azonnal. Martin Andersen Nexø sokáig népszerű szerző és politikai személyiség volt hazájában, mégsem vált soha olyan népszerűvé, mint külföldön. A sors iróniája, hogy végül külföldön kapta meg az igazi elismerést. A kis dán proletáríróból a keleti blokk legnépszerűbb írója lett. Hogyan válhatott egy vidéki dán író híresebbé külföldön, mint a saját hazájában? Miért választotta inkább az emigrációt, mint az otthoni, békés életet?

---

* A tanulmány témavezetője: Csűr Gábor Attila. A szerző elérhetősége: sajozalan.sa@gmail.com.

1898-ban jelent meg első novelláskötete, mely a *Skygger*, azaz *Árnyékok* címet kapta. Ennél is nagyobb visszhangot váltott ki az 1899-ben megjelent *Det bødes der for*. Bár ez a regény nem jelent meg magyarul, Nexø magyar nyelvű életrajzaiban *Az élet ára* néven szokás hivatkozni rá. A cím tükörfordításban így hangzik: *Ezért bírságolták meg* (Dimsic 1953: 34).

Második regénye, az 1900-ban megjelent *En moder*, azaz *Egy anya* már erős kommunista és feminista jegyeket is felmutat: „A nőalakok költői erővel jelennek meg: olyan emberek, akik a falusi munkában, a természet és a nehéz életkörülmények elleni bátor harcban találják meg az élet szépségét és örömet.” (Dimsic 1953: 27) 1902-ben jelent meg a *Dryss*, magyarul *Törmelék* című regénye. A történet pontosan követi a kommunista ideált, és jól illeszkedik Nexø korábbi regényei közé. A főhős, Karl Bauder és társai a kapitalizmus áldozata lesz.

1905 és 1909 között első nagyregényén, a *Hódító Pelle* című négykötetes regényen dolgozott. A regényt tanítómesterének, Henrik Pontoppidannek ajánlotta. Ez a regény juttatta Nexøt az elismert írók sorába, ettől kezdve meghatározó figura lett a dán közéletben. A nemzetközi hírnév azonban váratott magára.

Legnagyobb regénye, a *Ditte Menneskebarn* 1917 és 1921 között íródott. Hasonló társadalmi regény ez, mely a századelős dán társadalom minden rétegét bemutatja egyetlen nő életén keresztül. Amellett, hogy részletesen ábrázolja a korabeli élet minden nehézségét, Nexø egy akkor még újdonságnak számító új műfaj elemeit is belevitte a regénybe: az ellenutópiát.

Nexø kisregényeinek és novelláinak egy részét 1921-ben tárta az olvasó elé, de a novellák keletkezéseinek dátumai nagy diverzitást mutatnak. *Az üres helyek utasai* című kötetben megtalálhatóak fiatalkori művei, köztük az 1896-os *Kenyér* vagy az 1897-es *A bolond*. Ezen a köteten kívül további kisregényei is megjelentek. Ezek közül a két leghíresebb a *Sorsjáték* és a *Szerencse*.

Az 1890-es évektől rendszeresen közölt verseket folyóiratokban, ezek azonban csak 1926-ban jelentek meg kötetben. Bár költői szárnypróbálgatásainak ideje egybeesett a szimbolizmus és az impresszionizmus virágkorával, Nexø egyik irányzatnak sem lett a híve. Használja ugyan az allegóriát, mint költői eszközt, továbbá kedveli a hasonlatokat és a metaforákat, de a szimbolizmusig sosem merészkedett el. Versei realiztikusak, sokszor népiesek.

Alekszandr Dimsic 1951-ben megjelent életrajzi regényében, amelynek információ-értéke a kommunista propaganda erőteljes jelenléte ellenére is vitathatatlan, számos versszak szövegét lejegyezte oroszul, ezek aztán Gellért György átírásában kerültek át magyarra:

Ti nagy fehér szellőrózsák,
kedvesemhez hasonlítottok,
az ő két szép szemét látom,
mikor felém bólogattok. (Dimsic 1953: 94)

Dimsic cím szerint említi a *Népdal* című költeményt:

Nem loptam én, nem is raboltam,
azért vagyok mezítlábos.
De Lasse fejében ez jár:
egy bátyám volt, dúsgazdag ember,
nem szívelhettem, ő se engem,
dózsólt, míg Lasse robotolt,
hej, néki könnyebb sorsa volt...
Jóemberek, ma még nem ettem...
Az idősebb testvér:
Testvérem, halld meg szavam –
a költő így kiált –
Míg ott állsz, térdig vérben,
a szűk fedezékben,
házadban otthon
gaz csürhe lába tipor! (Dimsic 1953: 94)

Egy másik költeménye, melyet a második világháború idején küldött Dániába:

És jöjjön akármi, meg nem ingat,
jövönk nem ijeszt, a karunk nem lankad.
Meghozza az újév – erős a hitünk! –
a békét, békét hozza meg nekünk!
Hazatérhet, akit még vár a fészek,
begyógyul a sok seb, némul a gyász.
Hiszen él még, nem pusztult el a föld!
Tavasszal újra virágba borul majd
és télen újra hóleplet ölt.
S legyen bár ínség, zűrzavar,
fagy, éhség és ezernyi baj,
mi háborút nyomon kísér,
s kegyetlen harc minden falatér' –
új világot épít
millió szorgos kéz,
dúsan terem újra a föld,
ha – – –
nem eresztjük kertünkbe a farkast,
ha az új béke világa lesz,
háborút senki se kezd! (Dimsic 1953: 95)

Az írók többsége beleviszi saját élettapasztalatait a műveibe, ami Nexø esetében fokozottan igaz. Az *üres helyek utasai* című novelláskötetében számos olyan kisepikai művet is megjelentett, melyekben első személyben meséli el a történetet hol gyermekként, hol felnőttként. Az *Erindringen* két kiadásban is megjelent magyarul: először 1951-ben *Emlékeim* címmel, Rényi Ervin fordításában, a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában, a második kiadás 1972-ben látott napvilágot G. Beke Margit fordításában *Keserű-édes ifjúság* címmel. Az *Erindrigner* mellett számos egyéb műve ad támpontokat a szerző életútjához. Különösen igaz ez a *Hódító Pelle*, ill. *A vörös Morten* című regényeire. Mind Pelle, mind Morten az író

alteregói, különböző életszakaszaiban; Pelle még a fiatal, jó szándékú, de kiforratlan szociáldemokrata, Morten pedig egy érett kommunista forradalmár és író. Utóbbi mű már a Szovjetunióban keletkezett (Wimmer 1953: 70). Nexø maga így fogalmazott:

Az volt a szándékom, hogy a Pelle Erobreren egy nagy trilógia első része lesz, a Ditte Menneskebarn a második része. A harmadik rész pedig az új nemzedéket, Pelle és Ditte gyermekeit ábrázolja, akik (szüleikkel ellentétben) tudatos forradalmárok (Dimsic 1953: 120).

Az 1945-ben megjelent *A vörös Morten* Nexø memoárregénynek szánta (Dimsic 1953: 121). Három évvel később adta ki a második részt *Elveszett nemzedék* címmel. Ez a történet tartalmazza a legtöbb önéletrajzi elemet, a már a *Hódító Pelle* című regényben is főszereplő Morten talán maga Nexø. Bár Morten a szíven viseli a dán munkásosztály sorsát, szívesen tölti idejét Berlinben. Ez már árulkodó jele annak, ami később bekövetkezett, azaz hogy Nexø Kelet-Németországban telepedett le (Dimsic 1953: 122).

Nexø és a keleti blokk

„Szívvel és lélekkel kell írni [...] és szeretni kell azokat a személyeket, akiket megelevenítünk. [...] [A]z írónak és költőnek ki kell mennie a néphez, a munkások mellé kell állnia az üzemekben, meg kell ismerkednie a nép örömeivel és bánatával.” Ezt üzenté Martin Andersen Nexø az 1951-es budapesti írókongresszuson tartott híres beszédében (Nexø 1953: 71).

Nexø rendkívüli újító volt abban az értelemben, hogy feltárta Dánia valós problémáit a művein keresztül, és megmutatta, milyen nagy harcot vívott a dán családok sokasága a mindennapi megélhetésért. A munkásosztály részéről egyre nagyobb tisztelet és rajongás vette körül, és pályafutása kezdetén rendkívül népszerű lett. A dán kritikusoknak nem tetszett nyers írói stílusa, miközben a külföldi kommunista mozgalmak példaképüknek tekintették a karizmatikus író, aki nem habozott a munkások ügyéért harcolni (Dimsic 1953: 46).

Kelet-Európa országai nagyra értékelték Nexø művészetét, és ez a második világháború végére csak erősödött. Nagy figyelmet fordított Oroszország sorsára, ő volt az egyik első európai író, aki ellátogatott az új országba. Utazása során láthatta Vlagyimir Iljics Lenint a Komintern IV. Kongresszusán, amit később meghatározó emlékként őrzött. Lenin 1924-es halála után Nexø nekrológot és visszaemlékezést írt *Láttam Lenint* címmel dán nyelven. Bár gyászolta a Szovjetunió egykori vezetőjét, pozitívan nyilatkozott utódjáról, Joszif Sztálinról is (Művelődési Útmutató 1950, 10–11).

1939-ben Dánia és Németország kölcsönös meg nem támadási szerződést kötött, majd 1940 áprilisában a német hadsereg bevonult Dániába, a dán király feltételekkel kapitulált, ami fontos szerepet játszott a dán zsidók menekítésében. A kollaboráns politikusoknak azonban továbbra

is teljesíteniük kellett a németek által adott feladatokat, ideértve az ellenállás és a kommunista mozgalom elfojtását. Mindenki, akit kommunistaként gyanúsítottak, veszélyeztetett volt. Nexø a Dán Kommunista Párt tagja volt és nyíltan képviselte baloldali nézeteit. 1941-ben több mint háromszáz dán kommunistát tartóztattak le, Nexø is közöttük volt. A börtönben töltött időszakot életrajzírója, Dimsic egyetlen mondatban foglalta össze: „a hitleristák arra törekedtek, hogy megrövidítsék az életét” (Dimsic 1953: 118–119). Néhány hét múlva Nexøt kiszabadították a börtönből, Dimsic elmélete szerint az író barátai segítettek, mert a dán közvélemény nem fogadta el, hogy egy hetvenéves embert politikai nézetei miatt bebörtönözzenek. Nexøt a börtönben eltöltött idő megviselte, és szabadulása után azonnal kórházba kellett szállítani. 1943-ra sikerült túljutnia a nehézségeken, de ekkoriban a politikai helyzet újra változott. Ahogy Hitler veresége egyre nyilvánvalóbb lett, a náci vezetés szigorított a csatlósállamokkal szemben. Úgy tűnt, hogy a korábban alkalmazott szabadelvűség a dánokkal szemben nem tartható fenn.

1943 nyarán Németország ismét csapatokat küldött Dániába, és megkezdték a megmaradt zsidók – összesen ötszáz ember – deportálását német koncentrációs táborokba. Az ellenállók azonban időben meg tudták menteni Nexøt és családját, és Svédországba menekítették őket 1943 őszén. A háború végéig a Szovjetunióban maradt, ahonnan rádióüzeneteket küldött Dániába, valamint buzdító cikkeket írt. Itt fejezte be *A vörös Morten* című regényét (Dimsic 1953: 120).

1945 júniusában, hetvenhat évesen, Nexø hazatért Dániába, ahol a munkásosztály üdvözölte őt, azonban a politikai és társadalmi helyzet gyorsan változott. Dánia csatlakozott a NATO-hoz, és a Marshall-segélynek köszönhetően a gazdaság helyreállt. Ez a változás fájdalmas volt a hűséges kommunista szerző számára, aki már nem érezte otthon magát az országban. Korábban több utazást is tett Németország szovjet megszállás alatt álló területein, az ottani kommunista körök pedig értékelték a társaságát. 1949-ben díszdoktorrá avatták a Lipcsei Egyetemen.¹

Bár már nem élt Dániában, születésnapját 1949-ben Koppenhágában ünnepelték, és sokan részt vettek az ünnepségen, ill. köszöntő távirattal emlékeztek meg az évfordulóról, köztük Thomas Mann német író, Pablo Picasso spanyol festő és Mao Ce-tung kínai elnök (Dimsic 1953: 142). Max Seydewitz, aki 1947 és 1952 között volt Szászország miniszterelnöke, felajánlotta Nexønek, hogy költözzön Szászországba, és Nexø elfogadta a meghívást. 1951-ben először Radebeulban, majd Drezda Weißer Hirsch negyedében telepedett le a családjával. Élete utolsó éveit utazással töltötte. 1953-ban, halála előtt nem sokkal Drezda díszpolgára lett.

---

¹ A Lipcsei Egyetem díszdoktori kinevezéseinek listája 2017-ig: <https://web.archive.org/web/20210122171154/https://geschichte.archiv.uni-leipzig.de/ws/ehrenpromotionen.php>.

Nexø és Rákosi Mátyás

Tudjuk, hogy Nexø számos kelet-európai ország mellett Magyarország sorsát is a szívéen viselte. A magyar politikai események, különösen a kommunista pártot ért atrocitások hírei többször helyet kaptak a híres dán kommunista lap, a *Land og Folk* hasábjain. Amikor az író meghívták a szovjet írók 1934-es kongresszusára, beszédében kitért „barátja”, Rákosi Mátyás helyzetére.

Az egész világnak meg kell tudnia, hogy milyen rettenetes terror dühöng Magyarországon. A kitűnő harcos és kitűnő ember, Rákosi Mátyás, már közel 9 esztendeje van ott bebörtönözve. Rákosi barátom. Jól ismerem. Igazán kiváló ember. Mikor 9 esztendő előtt az életére törtek, az egész világ, a világ minden tisztességes embere tiltakozott és ez a tiltakozás megmentette Rákosi életét. Most ki kellett volna szabadulnia. És ehelyett új pert kezdenek ellene. Ez vadállati dolog. Ez rosszabb, mint egy halálos ítélet, kegyetlenebb, mint egykivégzés. Elemi dolog, hogy ha valaki a büntetését kitöltötte, szabadon kell engedni. A legkegyetlenebb, legállatibb kínzás valakit lassan megölni. Kétszáz esztendő előtt egy dán politikust halálraítéltek, azután megkegyelmeztek neki, életfogytiglani fegyházra változtatva a büntetését. „A kegyelem kegyetlenebb, mint a büntetés” – válaszolt az elítélt. Minden poklot meg kell mozgatni, hogy a nagyszerű embert, Rákosit kiszabadítsuk. A római komédiát, ahol vadállatok elé dobták a keresztényeket, nem szabad megismételni. Az egész világ színe előtt kell megbélyegeznünk a magyar hóhérokat. (N. N. 1934: 226–227)

A *Kis Ujság* Réti László, a Munkásmozgalmi Intézet tájékoztatása nyomán a következőképpen írta le az író és a politikus első találkozását.

Rákosi Mátyás és Andersen Nexø igen régi barátok és többször találkoztak egymással. A magyar forradalom bukása után a fasiszmus előtti Olaszországban is összetalálkoztak, majd Weimarban. Az egyik weimari utcán Nexø felismerte s nagy ovációval köszöntő Rákosit. Rákosi némán intett a világhírű író felé s ekkor értette meg Nexø, hogy olyan politikai menekülttel van dolga, akit nem lett volna szabad a nyílt utcán felismerni. (n. l. 1950: 4)

Nexø értesülései helyesek voltak azzal kapcsolatban, hogy Rákosi 1925-től a börtönbüntetését töltötte, így valószínűsíthető, hogy leveleztek. Erről maga Rákosi is említést tesz egy, a fivérének írt levelében.

Ma három hete kaptam egy képeslapot Andersen Nexøtől, amelyben Dániába hív. Írd meg neki, hogy előbb ki kell szabadulnom innen. Ha nem volna olyan körülményes és bizonytalan a dolog, én magam írnám meg neki. (n. l. 1950: 4)

A *Kis Ujság* további részleteket is elárult kettejük kapcsolatáról.

Nexø egyébként a Horthy-Magyarország idején sűrűn küldött könyveket Rákosi Mátyásnak a börtönbe, amit, természetesen, Rákosi nem kapott meg. Nexø nem értette meg, hogy a Rákositól kapott irásokban és üzenetekben miért nincs szó e könyvekről. „Bizonyára nem jól voltak megcímezve a könyvek” – mondotta akkor Illés Bélának, aki segített a címzésben. Bizony, hiába címeztük meg jól, Rákosi Mátyás nem kapta meg a küldeményeket. S mikor kiszabadulása után Moszkvára megérkezett, elmondotta, hogy a könyveket nem továbbították, de maga az a tény is jölesett, hogy Nexø gondolt rá. (n. l. 1950: 4)

A *Szabad Szó* március 1-i száma az alábbi információkat közölte a két elvtárs kapcsolatáról:

A „Szikra” ünnepi estét rendezett Martin Andersen Nexø tiszteletére. Az esten megjelentek az írók, az üzemek küldöttei, a sztahanovisták, élmunkások, a néphadsereg katonái.

Tamás Aladár, a Szikra vezérigazgatója üdvözölte a nagy dán író, majd Illés Béla ismertette Nexø életpályáját.

– Nexø – mondotta Illés Béla – a jövő útjait bevilágító fényesség hordozóinak s a vezérnek, Leninnek kötelezte el magát egész életére, minden szavával és tetteivel.

– Amikor 1906-ban megjelenik *Hódító Pelle* című regénye, Lenin táviratban üdvözli őt, a nyugat-európai proletariátus nagy nevelőjét.

A továbbiakban Illés Béla ismertette Nexø küzdelmeit. Elmondta, hogy amikor a dán király meghívta Nexøt, így válaszolt: „Ha a király találkozni akar velem, szívesen látom padlásszobámban, vagy a szakszervezetben, ahol dolgozom.”

– Elsők között volt – folytatta Illés Béla, — akik az első világháború kitörésekor állást foglaltak az imperialista háború ellen. Dánia náci megszállása idején a Szovjetunióba ment és onnan harcolt népe elnyomói ellen. Ott áll ma is a békéért, a demokráciáért, a szocializmusért folytatott harc első vonalában.

Illés Béla előadása után többen üdvözölték Nexøt, aki a következőket mondotta:

– A kultúra igazi értelme az, hogy előreviszi a világot. Ezt a kultúrát az emberi kéz alkotja, a munka, amely az embert kiemelte az állatok világából és azóta is minden széppel és jóval gazdagítja az emberiséget. Nem igaz az a bibliai állítás, hogy „kezdetben volt a szó”. Ez csak olyan kitalálás, amivel a varázslók akarták bizonyítani felsőbbrendű voltukat. Ezzel szemben igaz az, amit Goethe és Marx állítottak: „Kezdetben volt a tett”. Mindennek az alapja az emberi cselekedet, a munka, amely maga a kultúra. Éppen ezért nagyon boldog vagyok, hogy engem, az író, a magyar munkások, sztahanovisták üdvözöltek, azok az emberek, akik kétkezük munkájával új élet kultúrájának alapjait rakják le. (N. N. 1950a: 2)

Nexø magyarországi útja

Nexø 1950. február 26-án érkezett meg Budapestre. A látogatást a Kultúrkapcsolatok Intézete és a hivatal akkori elnöke, Mihályfi Ernő szervezte, méghozzá a Sztahanovisták Első Országos Tanácskozásának és az író nyolcvanadik születésnapjának tiszteletére. Másnap délben a hivatal épületében rendeztek ünnepséget az író tiszteletére. A Magyar Írók Szövetsége nevében Gergely Sándor és Illés Béla írók üdvözölték a vendéget.

Február 27-én Nexø a Szikra Kiadó Sztálin úti (ma Andrassy út) klubhelyiségébe látogatott Illés Béla vendégeként:

Mint kommunista, boldog vagyok, hogy láthatom, mint sarjad, mint bimbózik, virágzik és gyümölcsözik a kommunisták munkája. [...] Nekünk, akik kapitalista államokban élnek, nagy szükségünk van az olyan szabad országok példájára, mint amilyen a mai Magyarország. Mi – hogy egy hasonlattal éljek – olyanok vagyunk, mint a beteg, aki vitaminhiányban szenved – a népi demokráciák példája számunkra éltető vitamint jelent. (N. N. 1950b: 6)

A *Szabad Nép* 1950. február 26-i száma Nexø következő mondatairól is beszámolt:

Nagyon ravaszak ezek a képek [...], de csak ravaszak és nem okosak. Ma már [...] ahhoz, hogy valaki a reakció híve legyen, feltétlenül egy adag korlátoltság kell. Mintha a fejük hátsó felén viselnék a szemüket: csak hátrafelé látnak, előre nem. Beszél a dániai viszonyokról is. Arról a fordulatról, amely mostanában érlelődik a tömegek hangulatában. Nagy a változás az értelmiségben is: a dániai tanítók 10 százaléka tagja a Pártnak, sok mérnök, művész, tehetséges fiatal író – és hat egyetemi tanár. Az értelmiség egy ideig hitt az amerikai segítség csodatevő erejében. Ez a hit

azonban egyre inkább elenyészik a válságjelenségek: a munkanélküliség, bércsökkenések, a drágaság nyers valósága láttán. A Szociáldemokrata Pártban lévő munkások lázadznak vezetőik ellen, akik [...] minden cselekedetük előtt az amerikaiak intésére figyelnek. (F. S. 1950: 11)

Nagy port kavart rögtönzött verse is, melyben a Dániába érkező brit Marshall-szállítmányokat kritizálta. Mióta Koppenhága elfogadta a Marshall-segélyt, Nexø az összes külföldi útján elismételte mondókáját, melynek eredetisége azonban nem bizonyított:

Tejet, vaját, s más jót szállított
Az angoloknak Dánia,
S az ellenértékre valóban
Nem kellett soká várnia.

Az angolok, mivel hogy őket
A Marshall terve hatja át,
Eszerint küldtek egy hajóval
Egy szállítmány görkorsolyát.

Bosszúsan morogtak a dánok:
– Uram, nem erről van ma szó,
S úgy látom, hogy e korcsolya mind
Csupán csak ballábra való.

– Au jesz – bólíntott rá az angol –,
Hisz ezt a kormány küldte ki,
S a kormányunknál az a helyzet,
Hogy két bal lába van neki! (N. N. 1950c: 4)

Február 28-án Nexø a csepeli Weiss Manfréd Acél- és Fémművekben rendezett ünnepség díszvendége volt, ahol aznap ünnepelték meg az első egyéves terv lezárását. Az író Antal elvtárs üdvözölte, majd egyenesen Rákosi Mátyás mellett kapott helyet. Beszédében a sztahanovistákat, a munkásokat éltette:

Hosszú életet éltem s mindennap dolgoztam valamit. Ilyen múlt után, 80-ik éve előtt egyszer csak az a meglepetés éri az embert, hogy hős számba veszik. Hát én nem tekintem magam hősnek. Aminthogy nem értek egyet azokkal az emberekkel, akik nagyon magasra értékelik az írókat. Nem indokolt dolog, hogy minket, írókat külön kultúrlényeknek tekintsenek, mint más embert. Ha a történelmet nézzük, a föld keletkezésétől máig azt kell látnunk, hogy nem a leírt szó, hanem a tett vitte előbbre a világot, amint ezt Goethe és Marx tanítja. A munkáskéz viszi előbbre a világot, az emberiséget. A munkásság atlaszi vállán futunk mi, írók is előbbre. (n. l. 1950: 4)

A korabeli lapok nem számoltak be a magyarországi körút számos állomásáról, így sajnos nincs arról információnk, hol szállásolták el, hol járt két pártünnepség között, mint ahogy arról sincs, mikor utazott vissza Drezdába.

Műveinek magyarországi fogadtatása

Nexønek összesen harmincöt prózai műve és egy verse jelent meg magyar fordításban. A hirtelen támadt népszerűségnek politikai okai is lehettek. Amikor a második világháború véget ért, és a kommunisták a szovjet megszálló erőkkel együttműködve fokozatosan átvették a hatalmat az országban, a szép- és szakirodalmi alkotások nagy része kezdett eltűnni a könyvesboltok és a könyvtárak polcairól. Minden reakciós, azaz a rendszerre veszélyesnek tartott mű a cenzúra áldozata lett. Az MDP agitátorainak olyan írókat kellett keresniük, akik megfeleltek a rendszer elvárásainak, és akinek a művei alkalmasnak bizonyultak a nép művelésére.

Nexø neve akkor már nem volt ismeretlen a magyar olvasóközönség számára. Először 1923-ban, tehát még Bethlen István kormánya alatt jelent meg *A muzikális malac* című regénye, melyet G. Beke Margit fordított, aki korábban Hamsun *Új föld* című regényét, ill. Henrik Ibsen leveleit ültette át magyarra. Ennek még nem volt politikai indíttatása. Nexø, bár egész életében szimpatizált a baloldallal, akkor még nem politizált nyíltan. A *Muzikális malac* sosem vált népszerűvé a magyar olvasók körében, ezáltal Nexø neve sem lett közismert. Ennek ellenére Hajdu Henrik 1930-ra lefordította két újabb regényét, a *Frank-családot* és a *Szürke fényt*, azonban ezek sem hoztak általános ismertséget Magyarországon a dán írónak.

A fordulatot végül az 1930-ban a Népszavában folytatásokban közölt *Ditte Menneskebarn* újrakiadása hozta el. Hajdu Henrik, akit addigra már a skandináv irodalmak elsősorú magyarországi fordítójaként tiszteltek, 1946-ban jelentette meg a magyar változatot *Szürke fény* címmel. Ettől kezdve rendkívüli ütemben kezdték el műveit magyarra fordítani (Erki 1969).

Röviddel később, 1948-ban G. Beke Margit kiadta Nexø két kisregényét. A kötet a *Sorsjáték* címmel jelent meg, mely az első kisregény címe. A mű jelentőségét jól mutatja, hogy Bernáth István 1990-es *Észak-európai népek irodalma* című kötetében is helyet kapott. A második kisregény címe *A szerencse*, mely a *Magyar Jövő* című folyóiratban is megjelent 1949 júliusában.

Szintén G. Beke Margit fordította le Nexø második leghíresebb regényét, a *Pelle Erorbrerent*, azaz *A hódító Pellét*. A mű két részben jelent meg a Szikra Kiadó gondozásában 1950-ben, majd 1979-ben a Kossuth Kiadónál. Kálnoky László 1951-ben jelentette meg az *A vörös Morten* című fordítást a Szépirodalmi Kiadó gondozásában, majd ugyanitt 1953-ban az *Elveszett nemzedéket*.

A felsorolt prózai műveken és az idézett versen kívül Nexønek több verse is megjelent. 1929. június 1-én a Népszava lehozta a *Bornholm* című versét, ugyanezen év december 25-én pedig az *Esti hangulat Granadában* című kilencversszakost jelentették meg. A négystrófás *A fenséges*

csoda, amelyet az előzőkhez hasonlóan szintén Hajdu Henrik fordított magyarra, a budapesti *Unitárius Értesítő* 1931. szeptember 1-i számában jelent meg. A *Reggel* című versét már a *Nyugat* közölte 1932 májusában, 1954-ben pedig megjelent a *Riadó az Új Hang* című folyóiratban, szintén Hajdu Henrik fordításában. 1955-ben *A szövölány dala* és a *Tánc*, majd a következő évben pedig a *Hófehér kökércsin-óriások* című verse jelent meg a *Tiszatáj* című szegedi folyóiratban. Utóbbi három művét Gurszky István ültette át magyarra.

Bár a rendszerváltozás utáni magyar irodalomtudósok továbbra is elismerik Nexø jelentőségét – leginkább a két nagyregénye miatt –, a szemükben ma már csak egy a többi dán író közül. A XXI. századi, skandináv prózákat egybegyűjtő antológiák közül már nem is mind emlékszik meg róla. A verses antológiák közül egyik sem.

A Ditte Menneskebarn

Leghíresebb regénye, a *Ditte Menneskebarn* tizenhárom magyar nyelvű kiadást élt meg.

- 1930 Ditte Menneskebarn (Ford. Hajdu Henrik. In: Népszava 1930. június 1.– 1931. január 13.)
- 1947 Szürke fény (Ford. Hajdu Henrik. Budapest: Szikra)
- 1948 Szürke fény (Ford. Hajdu Henrik. Budapest: Szikra)
- 1949 Szürke fény (Ford. Hajdu Henrik. Budapest: Szikra)
- 1956 Szürke fény (Ford. Jánosz István. Budapest: Új Magyar Könyvkiadó)
- 1961 Szürke fény (Ford. Jánosz István. Budapest: Magyar Helikon)
- 1963 Szürke fény (Ford. Jánosz István. Budapest: Európa)
- 1965 Ditte, az ember lánya (Ford. Jánosz István. Budapest: Európa)
- 1968 Ditte, az ember lánya (Ford. Jánosz István. Budapest: Európa)
- 1971 Ditte, az ember lánya (Ford. Jánosz István. Budapest: Európa)
- 1972 Ditte, az ember lánya (Ford. Jánosz István. Budapest: Európa)
- 1975 Ditte, az ember lánya (Ford. Jánosz István. Budapest: Európa)
- 1980 Ditte, az ember lánya (Ford. Jánosz István. Budapest: Európa)
- 1993 Szürke fény (Ford. Jánosz István. Budapest: Aldina)

Miután a regény 1921-ben megjelent Dániában, még kilenc évet kellett várni a magyarországi kiadásra, Hajdu Henrik fordításában. Első ízben 1930-ban jelent meg magyarul Hajdu, Henrik fordításában, azonban a második világháborút követő években, 1947-ben, 1948-ban és 1949-ben újra és újra kiadták (Csúr 2017).

Ez a regény nemcsak itthon, hanem Dániában és Európa más országaiban is Nexø legismertebb művének számít. Kikerülhetetlen sarokköve az író életművének, G. Beke Margit és Hajdu Henrik azonban mindaddig nem kerítették sort arra, hogy átültessék magyarra. Talán ez a mű jelenthette Hajdu Henrik alkalmazkodását az új rendszerhez.

Felmerül a kérdés, vajon az akkori, MDP-hű irodalomkritika tanítóregénynek szánta-e regényt. Ditte Mand a szocialista nőideál számos eszményét megtestesíti. Törvénytisztelő, becsületes

állampolgár, aki éjt nappallá téve dolgozik, hogy az általa nevelt három gyermeket el tudja tartani. Mindezt úgy, hogy kettő nem is a sajátja. A sors nem adott neki esélyt, egy gyilkos anya törvénytelen lányaként az egész világ ellene volt. Amikor végre esélye volt javítani a sorsán, a kapitalista szörny, akitől varrógépet rendelt, megfosztotta egyetlen reménységétől. Végül éppen a nyomor okozta az ő, ill. nevelt fia halálát is.

Ám Ditte Mand sem tökéletes. Két gyermeket szült, mindkettőt házasságon kívül. Az elsőt egy olyan párnál hagyta, akiktől ő maga rendkívül félt. Az asszonynak azért nem lett saját gyermeke, mert magzatait elhajtatta, ami illegális volt. Koppenhágába érve Ditte szoptatós dajka lesz egy olyan árvaházban, ahol üzletszerűen végeztek a nem kívánt gyerekekkel. Miután elszökött az intézményből, szolgálólánynak állt, ám munkahelyeit sorra elhagyta. Közben bálókba jár, ki-kimarad éjszakánként. Miután végre révbe ért egy kedves, kommunista elveket valló családnál, viszonyt kezd a családapával. Végül beleszeret egy olyan fiúba, aki sokat iszik, hébe-hóba van csak munkája, s végül egy átmulatott éjszaka után a csatornába fullad. Ditte hátralevő életét nyomorban éli le.

A Rákosi-rezsim azért is propagálta Nexø műveit, mert rámutatott a dán társadalom problémáira, ezáltal pedig egy nyugati állam visszasságaira, paradoxonjaira. Nexø ráadásul nem félt tollba fojtani politikai nézeteit a regény megírása. A kis Peter temetése már a népi akarat, a forradalmi hangulat betetőzése. Ma már bizarrnak hat, ahogyan a politika a maga céljaira használja fel egy ártatlan gyermek temetését. Ennek ellenére Nexø éppen hogy pozitív hatást akart vele elérni. Peter és Ditte is a munkásmozgalom mártírjai lesznek, akiknek a halála végre ráirányíthatja a hatalom tekintetét az egyszerű ember tragédiájára.

A *Szürke fény* című könyv nagy siker volt, mivel három egymást követő évben is újra kiadták. Jánosy István változata először 1956-ban jelent meg, két évvel a szerző halála után. Az 1960-as években a politikai helyzet enyhült Magyarországon, és a kultúra terén is fellendülés következett be, ennek ellenére a *Szürke fény* népszerűsége továbbra is megmaradt. Jánosy fordítása 1963-ban újra megjelent, majd 1965-ben ismét kiadták, de már új címmel, ami *Ditte, az ember lánya* volt. Ez a cím szinte az eredeti cím tükörfordítása, azaz közel azonos volt a jelentése. A könyvet további öt alkalommal adták ki 1980-ig, majd utoljára 1993-ban.

Az elképzelés, hogy a *Ditte, az ember lánya* könyvet kizárólag a politikai befolyás és a cenzúra miatt adták ki oly sokszor, ellentmondásosnak tűnik, mert például 1993-ban is megjelent, négy évvel a rendszerváltozás és 13 évvel a legutóbbi, 1980-as kiadás után. Az Aldina Könyvkereskedő és Kiadó Kft. adta ki ezt a verziót Budapesten, bár kicsit eltérő címmel. Az előző hat kiadás, amelyek 1965 és 1980 között jelentek meg, mind Jánosy István fordítását tartalmazták, és *Ditte, az ember lánya* címmel jelentek meg. Az Aldina 1990-ben ismét kiadta

a Jánosy fordítást, de változtatott a címen, ami *Szürke fény* lett. Ez volt az utolsó kiadás a könyvből. Ezen példák alapján nehéz volna azt állítani, hogy kizárólag politikai okok miatt adták ki a könyvet, mivel még a rendszerváltozás után is volt rá kereslet, és a címek is változtak az évek során.

Nexo magyarul megjelent műveinek listája

A nőstény. In: Előre 1913. július 14., 3.

A fizetés napja. In: Előre 1913. december 24., 16.

A farkas és a juhok. In: Új Előre 1921. november 27., 7.

Egy kivégzés. Ford. Róna Irén. In: Új Előre 1923. július 7., 5.

A muzikális malac. Emlékgék a lángelme fölött. Ford. Beke Margit. Budapest: Népszava 1923.

Őszi költözés. In: Reggeli Hírlap 1926. február 21., 5.

A tragikus művész. Ford. Hajdu Henrik. In: Népszava 1928. augusztus 19., 2–3.

A Frank-család. Regény. Ford. Hajdu Henrik.

Népszava 1929. november 12. – december 19.
Budapest: Népszava 1930.

Vraa tiszteletes meghal. In: Ellenzék 1929. december 29., 7.

Szürke fény/Ditte, az ember lánya

1930 Ditte Menneskebarn (Ford. Hajdu Henrik. In: Népszava 1930. június 1.– 1931. január 13.)

1947 Szürke fény (Ford. Hajdu Henrik. Budapest: Szikra)

1948 Szürke fény (Ford. Hajdu Henrik. Budapest: Szikra)

1949 Szürke fény (Ford. Hajdu Henrik. Budapest: Szikra)

1956 Szürke fény (Ford. Jánosy István. Budapest: Új Magyar Könyvkiadó)

1961 Szürke fény (Ford. Jánosy István. Budapest: Magyar Helikon)

1963 Szürke fény (Ford. Jánosy István. Budapest: Európa)

1965 Ditte, az ember lánya (Ford. Jánosy István. Budapest: Európa)

1968 Ditte, az ember lánya (Ford. Jánosy István. Budapest: Európa)

1971 Ditte, az ember lánya (Ford. Jánosy István. Budapest: Európa)

1972 Ditte, az ember lánya (Ford. Jánosy István. Budapest: Európa)

1975 Ditte, az ember lánya (Ford. Jánosy István. Budapest: Európa)

1980 Ditte, az ember lánya (Ford. Jánosy István. Budapest: Európa)

1993 Szürke fény (Ford. Jánosy István. Budapest: Aldina)

Sorsjáték. Két kisregény. Ford. G. Beke Margit. Budapest: Szikra 1948.

1949 A szerencse (in: Magyar Jövő 1949. július 14.– augusztus 6.)

1970 Sorsjáték (in: Az Észak-európai népek irodalma. Válogatás az izlandi, faeröeri, norvég, svéd és dán irodalomból. Budapest: Tankönyvkiadó, 437–468)

Annemarie utazása. Ford. Ember György. In: *Kortárs* 1948/13, 371–373.

Hódító Pelle

1950 (Ford. G. Beke Margit. Budapest: Szikra)

1979 (Ford. G. Beke Margit. Budapest: Kossuth)

Láttam Lenint. In: *Művelődési Útmutató* 1950/1, 10–11.

Bérfizetés napja. Idill. In: *Szabad Szó* 1950. március 5., 6.

Édesapám. In: *Szabad Ifjúság* 1950/2, 9.

A háború – kannibalizmus! In: *Képes Figyelő* 1950/23, 3.

A vörös Morten. Regény. Ford. Kálnoky László. Budapest: Szépirodalmi 1951.

Emlékeim. Regény. Ford. Rényi Ervin. Budapest: Szépirodalmi 1951.

Elveszett nemzedék. Ford. Kálnoky László. Budapest: Szépirodalmi 1953.

Amikor én elsőosztályos voltam... In: *Család és Iskola* 1953/3, 18–19.

A tervező és a megvalósító. In: *Észak-Magyarország* 1957. április 21., 3.

Menekülés az erdőből. Ford. Boldog Balázs. In: *Magyar Nemzet* 1959. március 26., 7.

Az üres helyek utasai. Karcolatok és novellák. Ford. G. Beke Margit. Budapest: Tánicsics 1961

(Az üres helyek utasai, Híven mindhalálig, Testvérgyilkos, Falábú Bigum, Fekete madarak, Haláltánc, Röpke nyár, A szerelem gyermeke, Az ítélet, A szeméttelép kincse, A szabadság tündére I., Bérfizetés, Ann' Mari utazása, A bolond, Strøm, a bűvár, Pünkösdi királyság, A tűzfal, Kenyér, Különös találkozás, Vándormadarak, A bábu, Az udvarok énekesmadara, Erős János és a vörös zászló, A Szabadság tündére II., Musztafa)

Dangaardi emberek. Ford. Németh László. In: *Színjátékosok műsora*. Budapest: Gondolat 1968, 5–70.

Keserű-édes ifjúság. Ford. G. Beke Margit. Budapest: Gondolat 1972.

A fölösleges mondat. Ford. Antalfy István. In: *Népújság (Heves)* 1976. február 3., 4.

Irodalomjegyzék

Alekszandr Dimsic (1953): *Martin Andersen Nexő*. Budapest: Művelt Nép.

Csúr Gábor Attila (2017): Henrik Hajdus (1890–1969) i udbredelsen af det 19. og 20. århundredes danske litteratur i Ungarn. In: *Folia Scandinavica Posnaniensia* 23, 46–59.
<https://doi.org/10.1515/fsp-2017-0006>

- F. S. (1950): Martin Andersen Nexő Budapesten. In: Szabad Nép 1950. február 26., 11.
- Erki Edit (1969): Az Élet és Irodalom látogatóban Hajdu Henriknél. In: Élet és Irodalom 1969. február 1., 12.
- n. l. (1950): A munkásság atlaszi vállán jutunk mi írók is előbbre... Andersen Nexő a magyar írók és munkások között. Mit tett a világhím író Rákosi Mátyás életéért? In: Kis Újság 1950. március 1., 4.
- N. N. (1934): Martin Andersen Nexő Rákosi Mátyásért [1934]. In: Györffy Sándor (szerk.): A Rákosi-per. Budapest: Szikra 1950, 226–227.
- N. N. (1950a): „Erősebb lett a hitem, közelebb hozott a harchoz...” Rákosi Mátyás és Andersen Nexő kapcsolatai. In: Szabad Szó 1950. március 1., 2.
- N. N. (1950b): Martin Andersen Nexő, a világhírű dán író magyar nép nagy eredményeiről. In: Népszava 1950. február 28., 6.
- N. N. (1950c): Marshall-körsolya Dániában. In: Friss Újság 1950. március 1., 4.
- Wimmer Imre (1953): Martin Andersen Nexő. In: Dunántúl 4, 67–72.